

56-та Орликіяда

До зброї, стрільці!

Листопадовий Зрив 1918

Цього року українці – особливо на заході України – відмічають 100 ліття Листопадового Зриву, державний переворот, який спричинив проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). Хоча Листопадовий Зрив був обмежений територіяльно, однак він став доказом єдності українського народу. Через 578 років відсутності незалежності, 1 листопада 1918 р. довело, що боротьба за свободу не припинилася. Листопадовий Зрив – це символ ідеї державництва в Україні. Адже без Зриву не було б Акту Злуки, возз'єднання Української Народної Республіки (Наддніпрянської України) та ЗУНР (Західної України), що відбулося 22 січня 1919 р.

Але це не лише українське свято – це також пластове свято. У всій історії української боротьби за свободу та державність, немає іншої події в якій пластуни відіграли таку важливу роль в її організації та проведенні. Пластуни відіграли важливу роль в пробудженні українського націоналізму, у формуванні Українських Січових Стрільців (УСС), і в проведенні Листопадового Зриву – не лише старші пластуни в лавах в УСС, а також пластове юнацтво, яке активно діяло в подіях цього історичного моменту.

Тому в цьогорічних матеріалах розглянемо такі теми:

- I. Передісторія Листопадового Зриву – пояснення передумов Зриву в контексті Першої Світової Війни.
- II. Хронологія подій на українських землях 1914-1921 рр. – включаючи Західноукраїнські землі та Наддніпрянську Україну.
- III. Листопадовий Зрив – опис подій.
- IV. Українські Січові Стрільці – історія легіону.
- V. Участь пластунів в Листопадовому Зриві.
- VI. Нерозривний зв'язок між УСС і Пластом – від самого початку аж по сьогоднішній день.

I. Листопадовий Зрив – Передісторія

Напередодні Першої Світової Війни у 1914 р. української держави не існувало. Західноукраїнські землі (Галичина і Буковина) знаходилися в складі Австро-Угорської імперії, а Наддніпрянська Україна знаходилася в складі Російської імперії. Але це були бурхливі роки для обох імперій:

- Правителем *Російської імперії* був цар Микола II. В період його правління, Росія страждала від ряду економічних та соціальних проблем, які призвели до першої російської революції 1905-1907, і поглибились після початку Першої Світової Війни 1914 р.
- Правителем *Австро-Угорської імперії* був імператор Франц Йосиф I. Населення Австрійської імперії складалося з багатьох етнічностей, і Франц Йосиф I мусив собі радити з націоналізмом протягом всього свого царювання. Він уклав Австро-Угорський компроміс 1867 р., який надавав більшу автономію Угорщині і перетворив Австрійську імперію на Австро-Угорську імперію, як подвійну монархію. Але націоналістичні рухи які розпочалися в 19 ст. зміцнювалися на початку 20 ст. і вони погрожували розірвати імперію.

Виникнення Першої Світової Війни

Перша Світова Війна розпочалася після смерті Австрійського ерцгерцога Франца Фердинанда (Archduke Franz Ferdinand of Austria), наступник престолу Австро-Угорської монархії (heir to the Austro-Hungarian throne), який був убитий югославським націоналістом в Сараєво. Це привело Австро-Угорщину оголосити війну Сербії, яку підтримала Росія. Отже війна почалася між Росією і Австро-Угорщиною, і українці були втягнуті в війну: вони служили в російській та австрійській арміях, і битви часто проходили на українських землях.

Проте, українці були об'єднані на іншому "фронті": вони зрозуміли, що війна надала можливість створити незалежну українську державу. Спочатку рухи за незалежність на Заході і Сході були окремими. Але до 1918 р., падіння Австро-Угорської та Російської імперій створили б можливість українцям об'єднатися в прагненні до незалежності. Почнемо з Галичанами ...

Падіння Австро-Угорської імперії і початок Західноукраїнської держави

У жовтні 1918 р. імператор Австро-Угорської імперії Карл I (який перебрав владу після смерті Франца Йосифа I в 1916 р.) оголосив про перетворення монархії (transformation of the monarchy) у федерацію народів (into a federation of nations – this would allow more autonomy to the nations), внаслідок чого на Галичині активізувалися два національні рухи: український та польський. Обидва народи хотіли контроль над Галичиною.

Боротьба за контроль над Галичиною

- **Українці:** 18-19 жовтня 1918 р. у Народному домі у Львові відбулося засідання українських послів до парламенту та крайових сеймів Галичини й Буковини, греко-католицького єпископату та представників основних українських політичних партій. Під час засідання було утворено **Українську Національну Раду (УНРада)**, яку очолив Євген Петрушевич. Завданням Ради стало національне самовизначення (national self-determination) українців а Австро-Угорській імперії.

- **Поляки:** Водночас польські військово-політичні кола, намагаючись встановити контроль над Галичиною, створили 28 жовтня у Кракові Польську Ліквідаційну Комісію. Комісія мала організувати у Львові в ніч з 2 на 3 листопада збройний виступ (armed action) для встановлення польської влади, про що був повідомлений австрійський уряд. Приїзд Комісії був запланований на 1 листопада.

Повстання українців

У 1918 р. велися численні польсько-австрійські перемовини, результатом яких стала згода Австро-Угорщини на утворення польської держави, до якої мала би увійти всі західноукраїнські землі. Згодом австрійський намісник (governor) Галичини Карл фон Гуйн відмовився передати владу в руки українців, після чого українці почали готувати збройне повстання з метою захоплення влади у Львові.

- Повстання українців очолив *сотник Українських Січових Стрільців (УСС) Дмитро Вітовський*.
- Опираючись на підрозділи полку УСС, 1 листопада о 4:00 год. ранку українські війська захопили ратушу (town hall), радіо, телеграф та вокзали (train stations). Вже на ранок у місті підняли синьо-жовті прапори.
- Повстання не було обмежене до Львова. Цього ж дня підрозділи УСС зайняли Станіслав (тепер Івано-Франківськ), Тернопіль, Золочів, Сокаль, Раву-Руську, Коломию, Снятин, Печеніжин, Борислав та інші міста і містечка Галичини.

Січові Стрільці біля ратуші у Львові

Відбулася подія, що стала відомою в історії як *Листопадовий Зрив* (чин) або Листопадова революція. Саме Листопадовий Зрив спричинив проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР), яка опісля об'єдналася з рештою України в одну Соборну Українську Державу. Але Листопадовий Зрив також ознаменував початок українсько-польської війни (1 листопада 1918 - 17 липня 1919) за контроль над західноукраїнськими землями.

- **Битва за Львів** - битва між Українською Галицькою армією (УГА) та Польською Організацією Військовою (ПОВ) за місто Львів, що тривала з 1 по 22 листопада 1918 р.

II. Хронологія подій на українських землях 1914-1921 рр.

Знаємо, що в українській школі ви напевно більше вчилися про Українську революцію в Надднірянській Україні – створення Української Центральної Ради, проголошення Української Народної Республіки, і т.д. - ніж про події в Галичині. Тому в наступних сторінках, хочемо приділити увагу хронології подій по *всіх* українських землях впродовж 1914-1921 рр. щоб вам було легше зрозуміти важливість Листопадового Зриву в контексті ширшої української історії того періоду, включаючи Західноукраїнські землі та Наддніпрянську Україну.

Зверніть увагу: В нашій хронології також включаємо ключові битви в яких боролосся українці – часами проти ворогів, а часами проти інших українців. Пригадуємо, що підчас Першої Світової Війни ішла боротьба між Австро-Угорщиною та Росією. Українці знаходилися в лавах обох військ, так що їм приходилося боротися проти своїх одноземців.

Хронологія основних подій

Влада	Західноукраїнські землі (Українські землі в складі Австро-Угорської імперії)	Надніпрянська Україна (Українські землі в складі Російської імперії)	Влада	
Австро-Угорська імперія	1914 рік			Російська Імперія
	Початок Першої Світової Війни. Австро-Угорська імперія оголошує війну Сербії	28 липня		
		1 серпня	Російська імперія вступає у Першу Світову Війну, проти Австро-Угорської імперії	
	Галицька битва. Перемога російської армії проти австро-угорської; починається російська окупація Галичини та інших західноукраїнських земель	10 серпня – 13 вересня	Галицька битва – одна з найбільших битв Першої Світової Війни. Унаслідок битви Австро-угорські війська втратили 400,000 осіб (вбитими, пораненими і полоненими). Російські війська втратили 255,000 осіб	
	У Львові створено легіон “Українські Січові Стрільці” (УСС)	17 серпня		
	1915 рік			
	Бої за гору Маківка. Стрільці тричі штурмували позиції російського війська й таки знову захопили гору	29 квітня - 4 травня		
	Наступ австро-німецької армії в українські землі. Австро-Угорщина охоплює Галичину і Буковину	травень – червень		
	Легіон УСС приймає присягу на вірність Австрії	3 вересня		
	1916 рік			
	Брусилівський прорив (offensive). Наступ російського війська в західноукраїнські землі Бої за гору Лисоня (серпень-вересень). Стрільці зупинили наступ російських військ на Бережани	травень – вересень	Унаслідок Брусилівського прориву Австро-Угорщина і Німеччина втратили близько 1,500,000 осіб. Російські війська втратили близько 500,000 осіб	
	1917 рік			
		8 березня	Друга Російська революція (Лютнева революція; February Revolution)	
		15 березня	Падіння монархії. Зречення (abdication) Миколи II від престолу	
		17 березня	Утворення Української Центральної Ради (УЦР)	
		23 червня	I Універсал УЦР. Проголошення автономії України в складі Росії	
		16 липня	II Універсал. УЦР змушена погодитися на те, що остаточно питання про форму автономії буде вирішено Всеросійськими Установчими зборами	
		7 листопада	Жовтневий переворот (October Revolution) в Росії. Владу перебирають більшовики	
		20 листопада	III Універсал. Проголошення Української Народної Республіки. Україна не відокремлювалася повністю від Росії, але вся влада належала тільки Українській Центральній Раді та Генеральному Секретаріату	
		17 грудня	Перша російсько-українська війна. Початок російської агресії проти УНР	
1918 рік			Українська Центральна Рада / УНР	
	22 січня	IV Універсал. Проголошення незалежності УНР		
	29 січня	Бій під Крутами. Близько 300 юнаків Військової школи і студенти київських гімназій зазнали поразки (were defeated) від більшовицьких військ		

		9 лютого	Підписання Берестейського мирного договору між УНР і державами Четверного союзу (Австро-Угорщина, Німеччина, Туреччина, Болгарія), які визнали незалежність УНР	Гетьманат / Українська Держава
		28 квітня	Падіння Центральної Ради	
		29 квітня	Гетьманський переворот. Проголошення Української Держави / Гетьманату Павла Скоропадського. Чорноморський флот підняв українські прапори - до 6:00 год. вечора в Севастополі на лінкорах (battleships), крейсерах (cruisers), деяких есмінцях (destroyers) були спущені червоні прапори та підняті українські. ¹	
	Імператор Австро-Угорської імперії Карл I видає маніфест, визнає право народів імперії на самовизначення	16 жовтня		
	Створення Української Національної Ради (УНР) унаслідок маніфесту, яка очолює український національний рух в Австро-Угорській імперії	19 жовтня		
	Розпад Австро-Угорської імперії	30 жовтня – 12 листопада		
ЗУНР	Листопадовий чин. Українське повстання у Львові, внаслідок якого проголошено Західно-Українську Народну Республіку. Початок Польсько-української війни	1 листопада		Директорія / УНР
	Завершення Першої Світової Війни	11 листопада		
	Проголошення Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР). УНР проголошує створення ЗУНР на всій українській етнічній території Галичини, Буковини і Закарпаття	13 листопада		
		14 листопада	Створення Директорії Української Народної Республіки. Початок Антигетьманського повстання	
		14 грудня	Зречення Павла Скоропадського	
		26 грудня	Відновлення Української Народної Республіки	
	1919 рік			
		6 січня	Встановлено назву радянської України: Українська Соціалістична Радянська Республіка (УСРР)	
ЗОУНР	22 січня - Акт Злуки			СРСР
	Об'єднання УНР і ЗУНР в єдину державу! Назву ЗУНР змінено на Західна область Української Народної Республіки (ЗОУНР)			
	Падіння ЗОУНР. Окупована в ході Польсько-української війни; анексована Польщею, Королівством Румунія і Чехословацькою Республікою	17 липня		
Польща, Румунія, Чех.	1920 рік			
		21 квітня	Підписання Варшавського мирного договору між УНР і Польщею, за яким УНР визнано незалежною державою	
		21 листопада	Падіння УНР. Армія УНР залишає територію України. Уряд УНР опиняється в еміграції. Влада в Україні повністю переходить в руки радянського уряду	
	1921 рік			
		18 березня	Підписання Ризького мирного договору між Польщею, з одного боку, та радянською Росією і її маріонеткою УСРР з другого. Українські землі розділені між Польщею і Росією	

¹ Гляньте Додаток 3 в кінці матеріалів. Вивчення додатку про піднесення українських прапорів на Чорноморському флоті - ОБОВ'ЯЗКОВО.

Українська революція в Наддніпрянській Україні

Українська революція – національно-демократична революція в Наддніпрянській Україні, яка відбулася між 1917 і 1921 роками.

- Поштовхом (impetus) до початку Української революції стала лютнева революція (February Revolution) 1917 р. в Росії.
- Початок революції пов'язаний зі створенням Української Центральної Ради (УЦР) у березні 1917 р., яка проголосила створення Української Народної Республіки (УНР) 20 листопада 1917.
- У ході революції український народ уперше в 20 ст. створив незалежну національну державу, яка у формі різних утворень мала всі ознаки незалежної держави: територію, кордони, символи, органи влади, військо, гроші, мову.
- Акт Злуки – 22 січня 1919 р. відбулось об'єднання в одній державі східних (УНР) і західних (ЗУНР) українських земель, вперше після століть бездержавності.
- Завершення української революції Української революції – жовтень-листопад 1921 р. Війна за незалежність закінчилася поразкою і новим поділом України.

Герб УНР

Етапи революції 1917–1921 рр.

Українська революція має три етапи:

1. Доба **Центральної Ради** (березень 1917 – квітень 1918): утворення та діяльність УЦР, проголошення її Універсалів, в яких проголошено створення УНР.
2. Доба **Гетьманату** (29 квітня – 14 грудня 1918): повалення Центральної Ради, правління гетьмана Павла Скоропадського і встановлення Української Держави (офіційна назва України в період Гетьманату).
3. Доба **Директорії УНР** (грудень 1918 – листопад 1921): повстання під проводом Директорії повалило Гетьманат і відновило УНР. Внаслідок Листопадового Зриву 1918 р. в Галичині утворилася ЗУНР, яка 22 січня 1919 р. проголосила злуку з УНР (Акт Злуки). Проти УНР виступили більшовицька Росія та Біла армія (або Біла гвардія – російський військово-політичний рух, який ворожо ставився до більшовиків та УНР), проти ЗУНР – Польща. Війна за незалежність 1917-21 рр. закінчилася поразкою (defeat) і новим поділом України.

Доба Української Центральної Ради (березень 1917–квітень 1918)²

Перший етап Української революції розпочався відразу після російської Лютневої революції. В Києві зібралися представники українських організацій, які вирішили створити організацію для координації національного руху. 4 березня 1917 р. було оголошено утворення УЦР на чолі з Михайлом Грушевським.

Універсали Української Центральної Ради — державно-політичні прокламації (proclamations), які видавала УЦР. Всього УЦР видала чотири Універсали, які визначили етапи Української держави—від автономної до самостійної.

- У **I Універсалі** УЦР заявила про політичну мету – здобуття української автономії (autonomy) у складі демократичної федеративної Російської республіки (the right to self-government within the confines of the Russian Republic – Ukraine was *not* declaring independence). Автономна Україна мала включати території, де українці становлять більшість населення.

Михайло Грушевський

² Гляньте Додаток 1: Карта УНР

- **II Універсал** закріпив домовленості між УЦР та Тимчасовим урядом Росії (Russian Provisional Government). Тимчасовий уряд визнавав право України на автономію, а УЦР і Генеральний Секретаріат – органами державної влади в Україні. Але УЦР була змушена погодитися на те, що остаточно питання про форму автономії буде вирішено Всеросійськими Установчими зборами (All-Russian Constituent Assembly – уряд, який змінив Тимчасовий уряд після Жовтневого перевороту (October Revolution)). Багато українців розцінили II Універсал як зраду.
- **III Універсал** проголосив Українську Народну Республіку (УНР). **Україна не відокремлювалася повністю (did not fully separate)** від Росії, але вся влада належала тільки УЦР та Генеральному Секретаріату.
- У зв'язку з агресією з Радянської Росії, 25 січня УЦР випустила свій **IV Універсал** (прийнятий 22 січня 1918 р.), розрив зв'язків з Росією та **проголошення самостійної української держави**.

Два тижні після проголошення IV Універсалу, Червона Армія захопила Київ. Обложена більшовиками і, втративши велику територію, УЦР була змушена шукати іноземну (foreign) допомогу. 9 лютого 1918 р., УЦР підписала **Брест-Литовський мирний договір** (в якому УНР було вперше визнано незалежною, рівноправною державою великими світовими силами) щоб отримати військову допомогу від Німецької і Австро-Угорської імперій.

Німеччина допомогла українській армії відтіснити більшовиків з України і німецька армія перебрала територію України, яка була зайнята більшовиками. Проте виник конфлікт між німцями і УНР через німецьке втручання (interference) у внутрішні справи (internal affairs) України. 29 квітня, переворот (coup, overthrow) проти УНР відбувся за підтримки німецької армії.

Доба Гетьманату (квітень–грудень 1918)

Переворот був успішним і **Павло Скоропадський** був проголошений гетьманом **Української Держави**, яка замінила (replaced) УНР. УЦР була розпущена (dissolved).

Коли стало очевидним, що Німеччина і Австро-Угорщина програють війну, гетьман сформував новий кабінет російських монархістів (monarchists) і проголосив Акт федерації, щоб об'єднати Україну з майбутньою небільшовицькою (non-bolshevik) російською державою. У відповідь, 14 листопада українська опозиція утворила новий уряд, Директорію, очолена Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою, й відкрито оголосила виступ проти гетьмана.

Доба Директорії (грудень 1918–листопад 1921)

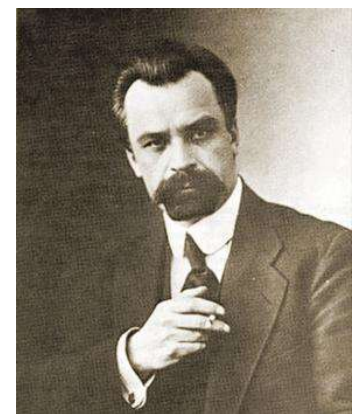
На бік Директорії перейшли Січові Стрільці та інші військові. 21 листопада повсталі оточили Київ. 14 грудня німці залишили місто, забравши з собою Скоропадського. Того ж дня Директорія проголосила відновлення УНР.

Спочатку Директорію очолив Винниченко; Петлюра став начальником збройних сил (він пізніше очолив Директорію). Директорія скасувала багато із законів Гетьманату і відновила республіканський лад і демократичне правління в Україні.

Приблизно в той сам час, що Директорія прийшла до влади і відновила УНР, нова республіка прийшла до влади в Галичині; коротким часом, їх шляхи зійшлися.

Павло Скоропадський

Володимир Винниченко

Західно-Українська Народна Республіка (листопад 1918–липень 1919)

Внаслідок Листопадового Зриву, Західно-Українська Народна Республіка (ЗУНР) була створена 9 листопада 1918 р. Українською Народною Радою на українській території колишньої Австро-Угорщини. Євгена Петрушевича назвали президентом. Протягом кількох днів, Буковина і Закарпаття теж увійшли в склад ЗУНР.

Акт Злуки³

Уже практично з першого дня утворення ЗУНР, між урядами УНР і ЗУНР проводились переговори про втілення (realization) ідеї соборності. Кульмінацією національно-визвольних змагань українців стало 22 січня 1919 р. — День злуки УНР і ЗУНР. На Софійському майдані в Києві було оголошено:

“Віднині на всіх українських землях, розділених віками, Галичині, Буковині, Закарпатській Русі й Наддніпрянщині буде єдина велика Україна. Мрії, задля запровадження яких найкращі сини України боролися і вмирали, стали дійсністю.”

Акт Злуки був довгоочікуваний (long anticipated) українцями з обох сторін – проголошення стало виявом волі українського народу до Соборності. Разом із Галицькою армією, Армія УНР вела важкі бої за незалежність і територіальну цілісність.

Але до справжнього об'єднання справа так і не дійшла і нова Українська Народна Республіка довго не проіснувала.

- Допомога Києва, на яку розраховувала ЗУНР, підписуючи Акт Злуки, не допомогла виграти війну з Польщею. Західні землі України були окуповані Польщею в ході Польсько-української війни в липні 1919 р.
- Коли Пеллєра підписав *Варшавський договір* з Польщею в квітні 1920 р., він офіційно дав згоду на анексування західноукраїнських земель: В обмін на визнання незалежності УНР і військову допомогу проти більшовиків, до Польщі мала відійти Галичина та Волинь.
- Але договір з Польщею все одно не допоміг: 1921 р. територія УНР увійшла в склад СРСР за результатами *Ризького договору* 1921 р. між Польщею та Радянською Росією.

III. Листопадовий Зрив

Дата: 1 листопада 1918 р.

Місце: Львів, Королівство Галичини і Волині в складі Австро-Угорської Імперії.

Привід (pretext/cause): Розпад Австро-Угорської Імперії; плани передачі Львова Польщі.

Сторони:

- *Українська Держава* з одної сторони
 - **Сили:** Легіон УСС та УГА (Українська Галицька Армія – УГА була сформована Легіоном УСС та підрозділами австро-угорської армії сформовані з українців, що 1 січня 1918 р. підпорядкувалися УНРаді.)
- *Австро-Угорська Імперія* (особливо поляки) з другої
 - **Сили:** Австро-Угорське військо

³ Гляньте Додаток 2: Карта "Соборної України"

Ключові українські діячі:

- *Євген Петрушевич*, Президент Української Національної Ради (УНРади)
- *Кость Левицький*, голова львівської делегації УНРади. Під проводом Левицького, львівська делегація ухвалила рішення про збройне повстання.
- *Дмитро Вітовський*, Сотник УСС, координатор Листопадового Зриву

Мета: Захоплення влади перед приїздом Польської Ліквідаційної Комісії

Результат:

- Підрозділи УСС зайняли Львів, Станіславів, Тернопіль, Золочів, Сокаль, Раву-Руську, Коломию, Снятин, Печеніжин, Борислав та інші.
- Проголошення незалежності і встановлення влади Української Держави на території Галичини та Волині.
- Початок Польсько-української війни

Опис подій

Почалися останні приготування до збройного повстання. Зокрема, було вирішено взяти владу у Львові та краї вночі з 31 жовтня на 1 листопада. Вироблено план захоплення Львова (та виступ в усьому краї), а також формування Української генеральної команди (УГК). До неї увійшли:

- сотник УСС Дмитро Вітовський (пластун)
- отаман УСС Семен Горук,
- поручники УСС Богдан Гнатевич та Ілля Цьокан,
- поручник Петро Бубела,
- чотар Іванчук,
- і підхорунжий УСС Дмитро Паліїв (приятель Пласту, брат пластунки Цьопи Паліїв).

31 жовтня:

14:00-16:00 год.: Підхорунжий Паліїв до всіх повітових центрів (county centers) відправив наказ за підписом Вітовського з вимогою вночі з 31 жовтня на 1 листопада захопити владу в українські руки.

19:00 год.: В Народному Домі відбулося останнє (перед виступом) засідання УГК. Вітовський описав ситуацію, обговорив вигляди акцій й розподілив завдання. Він повідомив, що УГК має всього 1,400 вояків та 60 старшин (officers).

Дехто засумнівався, чи вдасться виступ, але Вітовський нагадав, що Польська Ліквідаційна Комісія вже завтра (1 листопада) прибуває до Львова, щоб перебрати владу. Він заявив, що в 4:00 год. ранку, 1 Листопада, ввіділи мають приступити до виконання поставленого їм завдання.

1 листопада:

2:00 год.: Старшини поросходилися на призначені їм місця. Генеральна Команда залишилась в Народному Домі й порозсилала своїх розвідників, що мали слідити за підготовками до протидії (opposition) чи з боку австрійських військ, чи поляків. Поручник Цьокан пішов до австро-угорських пробоевих куренів, щоб намовити їх до нейтральності (neutrality). Обидва курені, довідавшись в чому справа, заявили готовність не втручатися (interfere) не у свою справу.

Пам'ятник
Вітовському у Львові

4:00 год.: Українські відділи приступили до акції в місті. У ході повстання, було роззброєно польських солдатів і офіцерів львівського гарнізону. Вдалося зайняти головні адміністративні центри та інтернувати (intern or detain) там австрійських генералів Гуйна і Пфедфера. Було захоплено пошту, телеграф, вокзали (train stations), склади (warehouses), міську ратушу (city hall), на якій, за наказом Вітовського, вивісили український прапор. Львів опинився в руках українців.

7:00 год.: Вітовський доповів Левицькому, що українські війська заняли Львів. В місті з'явилися прокламації за підписом УНРади, у яких говорилося: “Український Народе! Голосимо Тобі святу вість про Твоє визволення з вікової неволі. Від нині Ти господар своєї землі, вільний горожанин Української Держави...”.

Тоді Вітовський повідомив Раду міністрів у Києві: “Занятий українськими військами Львів складає поклін Києву, столиці всієї України”.

Таким чином у листопаді 1918 р. було здійснено Листопадову національну революцію і повалено Австро-Угорську владу, результатом якої стало створення української демократичної республіки.

Львів, листопад 1918 р.

IV. Українські Січові Стрільці

Легіон Українських Січових Стрільців (Легіон УСС) – українське добровольче військове формування у складі австро-угорської армії в роки Першої Світової Війни.

- Легіон УСС – перші українські частини на бойовищах (battlefields) Східної Європи після Полтави 1709 р.
- Стрільці мали велике значення для відновлення військових традицій, зростання українського патріотизму, створення військового фольклору, пісні й музики.

Товариство “Січові Стрільці” – попередник Легіону УСС

Створення українського військового товариства “Січові Стрільці” відбулося в березні 1913 р. Це була парамілітарна організація; товариство не було в складі будь-якої армії.

- Головним отаманом було обрано Володимира Старосольського, батько *Начального Пластуна Юрія Старосольського*.
- За короткий час було організовано стрілецькі чоти, сотні, курені, фахові офіцерські школи, близько 50 товариств “Січових Стрільців”.
 - Особливо цікавим явищем було створення першої жіночої чоти. У ній нараховувалося 33 жінки, в основному студентки, і її очолювала *пластунка Олена Степанів*.

Легіон УСС

З вибухом Першої Світової Війни, 2 серпня 1914 р. українці створили Головну Українську Раду (ГУР) яку очолив *Кость Левицький*. Кілька днів пізніше, 6 серпня, ГУР закликала галичанів піднятися на боротьбу проти Російської імперії.

Таким чином Легіон УСС – об'єднання всіх стрілецьких організацій в одну структуру в складі австро-угорської армії – був сформований у серпні 1914 р.

- Його ядро (core) склали активісти січового, сокольського (Сокіл) і пластового рухів (Пласт), гімназисти (high school students) та студенти (university students).
- 28,000 галичан виявили бажання служити в лавах УСС, але австро-угорська влада дала дозвіл на лише 2,500.
 - Більшість галицьких українців воювала у складі регулярних підрозділів австро-угорської армії (багато з яких пізніше увійшли в лави Української Галицької Армії).
- Легіон складався з двох куренів (battalions) і одного півкуреня. Курені ділилися на сотні (companies), а кожна сотня складалася з чотів (platoons).
- Легіон складався повністю з українців, мав свої відзнаки, символіку, однострій, командування.
- Як і в товаристві Січових Стрільців, у легіоні була жіноча чота. Жінки виявилися успішними в бою – три жінки-воїни отримали бойові нагороди: *Олена Степанів, Софія Галечко, Анна Дмитерко – всі пластунки!* Вони були першими жінками у світі, які отримали офіцерські звання на військовій службі.

По вишколі на Закарпатті сотні УСС вислано на фронт у Карпати. Узимку 1914–15 рр. стрільці боронили карпатські переходи: їм припала розвідка (scouting) й охоронна (security) служба.

Бої за гору Маківка

Першим успіхом легіону УСС була перемога на горі Маківці 29 квітня - 4 травня 1915 р.

- Бої за Маківку навесні 1915 р. мали велике стратегічне значення (strategic significance) для фронту на Карпатсько-Галицькому напрямку. Стрільців перемога не дозволила російським військам вийти через Карпати для наступу на Будапешт і Відень (Vienna).
- Перемога стрільців над переважаючими (prevailing) російськими силами на горі Маківці стала легендарною серед українського народу.

Стрільцькі окопи (trenches) на горі Маківка

- Стрільці боролися проти Російської імперії заради здобуття української незалежності – масивні російські сили не могли їх стримати. Близько 3,000 росіян було вбито або поранено в ході боїв, а стрільців тільки 153.
- Історики часто порівнюють бої за Маківку з відомою битвою Battle of Thermopylae, в якій Перські війська налічували 200,000 воїнів (на думку сучасних істориків), в порівнянні з 300 спартанцями (Spartans).⁴
- Бій за Маківку став темою багатьох історичних досліджень і патріотичних літературно-художніх творів. Мабуть вам і навіть відома народна пісня “Там на горі, на Маківці”.

Далі легіон УСС визначався в боях під Болеховом, Галичем, Завадовом і Семиківцями.

Бої за гору Лисоня

Після значних втрат, особливо після *Брусиловського прориву*, стрільців було переведено в тил (moved to the rear from the frontline), і лише взимку 1917 р. вони повернулися на фронт.

⁴ Battle of Thermopylae, оборона греками у 480 р. до нашої ери (“BC”) Фермопільського гірського проходу від перської (Persian) армії, яка вторглася у Грецію (invaded Greece) і зайняла Фесалію (Thessaly) під час греко-перської війни.

- Брусилівський прорив – наступальна (offensive) операція російської армії (під командуванням генерала Олексія Брусилова) проти австро-угорських і німецьких військ від 4 червня до 20 вересня 1916 р. на фронті від Луцька до Чернівців.
 - Російські сили знову мали значну перевагу чисельністю, і втрати австро-німецьких військ (включаючи УСС) були значними: 1.3 мільйони солдатів було вбито, поранено, уполонено, або зникло безвісти (disappeared, “missing in action”).
- Під час Брусилівського прориву відбулися **Бої за гору Лисоня** у серпні-вересні 1916 р.
 - На початку серпня розпочався наступ російської армії у сторони Львова, Бродів та Ковеля. УСС отримало наказ захистити місто і зупинити ворожий наступ під Потуторами. Головним опорним пунктом (theater of operations) було обрано гору Лисоня.
 - У ході битви полк УСС виконав своє завдання – зупинив наступ російських військ на Бережани, завдавши їм важких втрат – але втратив більшість свого складу.
 - У складі колишнього полку січових стрільців (47 старшин і 1,685 вояків) залишилося 17 старшин і 150 вояків – решта були вбиті, поранені і полонені.

З лютого 1917 р. полк УСС знов перебував на передових позиціях (front lines) під Бережанами, де під час червневого наступу (June offensive) російської армії майже у повному складі потрапив у полон (became prisoners of war). Січовики, які потрапили до російського полону, стали ініціаторами і засновниками стрілецької частини у складі Армії УНР в листопаді 1917 р., після повалення Тимчасово Уряду більшовиками в Жовтневому перевороті.

Після укладення Брест-Литовського мирного договору (на початку 1918 р. - гляньте ст. 7 матеріалів), Легіон УСС у складі австро-німецьких військ розпочав похід у Наддніпрянську Україну. З кінця березня він входив до військової групи архікнязя **Вільгельма Габсбурга**, який став командиром легіону.

- **Вільгельм Габсбург** – військовий діяч, політик, дипломат, поет, австрійський архікнязь (archduke), полковник Легіону УСС.
- Габсбург прославився своїми військовими та дипломатичними здібностями, україномовною поезією і любов'ю до України.
 - У лютому 1915 р. Габсбург перебрав сотню яка формувалася переважно з українців. Під його командуванням сотня повністю українізувалася. З її складу були вилучені поляки й угорці, і всі вояки мали синьо-жовті відзнаки на уніформі.
 - Один солдат подарував Габсбургу вишиту сорочку, яку він почав постійно носити. За це та за його патріотизм і любов до України, його прозвали у полку **Василем Вишиваним**.
- Габсбурга найвідомішим літературним внеском є збірка віршів “Минають дні” (1921), яку він присвятив стрільцям. У пам'ять про тих, хто віддав життя заради України, він писав:

До зброї! До зброї, стрільці!
Товаришів рідних згадайте,
Що мріють про волю в холодній землі, —
Всі сили до бою з'єднайте!

Вільгельм Габсбург

Перебуваючи в Олександрівську, а згодом на Херсонщині, стрільці майже не брали участі в бойових операціях, оскільки відмовилися проводити каральні акції (punitive actions) проти українського селянства. Натомість велику увагу приділяли культурно-освітній роботі серед місцевого населення.

У жовтні 1918 р. Легіон УСС було переведено з Херсонщини до Чернівців, приблизно 160 миль від Львова. Хоча стрільці брали участь в організації та проведенні Листопадового Зриву, більшість легіону була поза Львовом. Під час боїв за Львів (внаслідок Зриву), легіон прибув до Львова щойно 3 листопада і вже не зміг змінити бойової ситуації в місті. Після проголошення ЗУНР, Легіон УСС увійшов до складу Української Галицької Армії (УГА).

V. Участь пластунів в Листопадовому Зриві

Пластуни відіграли важливі ролі у подіях напередодні і під час подій 1 листопада 1918 р. У самому Львові, в Листопадовому Зриві взяло участь понад 50 пластунів і пластунок (тут підраховано й колишніх пластунів, зокрема тих, що перебували в лавах УСС).

Пластуни в провідних ролях в УСС:

- Пластун і сотник УСС **Дмитро Вітовський**, член Українського Військового Комітету (УВК – організатор Зриву), був не лише серед організаторів Зриву, а також його провідником.
- Пластун і сотник УСС **Северин Левицький** (пластовий псевдонім Сірій Лев, перший Начальний Пластун) був призначений командантом казарми (military barracks) при вул. Місіонерській.
- Пластун і сотник УСС **Петро Франко** (співзасновник Пласту) був поручником в казармі Фердинанда у Львові при вул. Городецькій. В ніч на 1 листопада 1918 р. став її комендантом. Разом з Романом Купчинським, який з казарми при вул. Бема привів свою частину з двома скорострілами, тримали облогу казарми Фердинанда від натиску “пеов’яків” (членів польської військової організації ПОВ).

Вивішування українського прапора на ратуші – також пластуни! Вітовський доручив вивісити український прапор на вежі ратуші колишньому пластунові Зенонові Русинові, який мав чин підхорунжого. Разом з ним вивішував прапор й інший колишній пластун, 17-річний вістун УСС Степан Паньківський. Паньківський героїчно загинув у бою у березні 1919 р.

Вхід до Львівської ратуші під час листопадових подій 1918 р.

Участь пластового юнацтва

Активну участь також взяли неповнолітні пластуни. На юнацьку організацію пластунів поклалися творці перевороту в ніч на 1 листопада 1918 р. у Львові та на провінції. Вони несли кур’єрську, охоронну й розвідувальну служби.

Ймовірно один із засновників Пласту д-р **Олександр Тисовський** (пластовий псевдонім Дрот) брав участь у нарадах УВК і частково через нього відбувалося залучення пластунів до подій Листопадового Зриву.

- Ще в середу, 30 жовтня, ад’ютант Вітовського хорунжий УСС Дмитро Паліїв (якого сестра була пластункою), у будинку професора Кирила Студинського (що служила також домівкою Пласту), дав наказ пластунам від УВК:

Олександр Тисовський

- Пластуни мали розвідати Львів та його околиці на наявність австро-угорської армії: де частини розташовані, чисельність особового складу та озброєння. Це треба було нанести на мапу і здати звіт у четвер, 31 жовтня, о 18:00 год. Паліїву.
- Паліїв похвалив пластунів за добрі звіти і запросив о 20:00 год. прийти до Народного Дому. Прийшовши туди, пластуни мали розмову із Тисовським, який повідомив їх про те, що: “Завтра у Львові буде історичний день – відновлення Української державної незалежності”.
- В Народному Домі пластуни отримали нове завдання: сотник УСС С. Горук вислав їх обслідувати різні відтинки міста, щоб виявити, чи немає підозрілого руху (suspicious activity), чи не збираються поляки тощо.
- Львівські пластуни-гімназисти і студенти також були кур’ерами, яких пополудні 31 жовтня вислали Вітовський і Горук з наказами до повітових комісарів (county commissars) чи українських діячів, щоб у ніч на 1 листопада перебирати владу на місцях.
- Згодом пластуни-юнаки брали участь і в обороні Львова від поляків. Уже 1 листопада від ворожої кулі загинув пластун Б. (повне ім’я невідоме), учень 6-го класу Академічної гімназії.

Будівля Народного Дому

Участь пластунів у Зриві “на провінції” (поза Львовом)

У всіх містах Галичини, як і у Львові, активними учасниками й виконавцями Листопадового Зриву були пластуни і пластунки. Наприклад,

- Посланцем Української Національної Ради зі Львова до Самбора була **Олена Степанів**. Самбір був останнім із міст Галичини, в якому владу перебрала УНР. Було вже 5 листопада.
- У Золочеві пластуни перебрали владу 1 листопада. Очолив їх М. Ткачук, потім член УВО-ОУН.
- В Галичі захоплення влади здійснив пластун, учень 8 класу гімназії у Львові Богдан Макарушка.
- В Тереховлі українській військовій команді допомагало здійснювати Листопадовий Зрив 10 пластунів під проводом Ярослава Мохнацького. Вони були кур’ерами при Дійовому Комітеті, що урядував у Народному Домі та роззброїли станицю австрійської жандармерії. Загалом в Зриві взяли активну участь усі тогочасні пластуни з Тереховлі й околиць.
- Особливу активність в Зриві проявили пластуни у Стрию. Стрийські пластуни добували для себе зброю, переховували її для повстання, навчалися стріляти. У ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. вони озброювали українських добровольців і самі взяли участь у збройному зайнятті різних об’єктів: під командою В. Лотоцького зайняли казарми, міську телефонну і телеграфну станцію, команду поліції, військову жандармерію. І все це зробила жменька пластунів із 33 осіб.

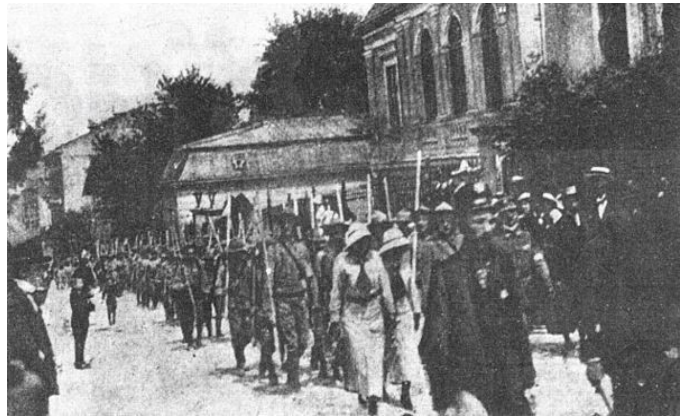
VI. Нерозривний зв’язок між УСС і Пластом

Як вже явно від попередніх сторінок матеріалів, історія УСС та рання історія Пласту сильно пов’язані.

З самого початку Пласт притягав людей котрі любили Україну і були готові боротися за її існування. Пластуни відзначилися тим, що брали активну участь у розбудові та захисті своєї держави, були активними учасниками визвольного руху та війн за незалежність УНР та ЗУНР.

Заснування Пласту

1911 рік для українських молодіжних організацій був характерний підйомом патріотизму та цікавості молоді до українських військових традицій. Якраз в цей час **Олександр Тисовський** почав творити перші пластові гуртки при Академічній гімназії у Львові. Незалежно від Тисовського пластові гуртки почали також творити **Іван Чмола** та **Петро Франко**. Під проводом Чмоли молоді пластуни вчилися стріляти з рушниць й револьвера, сигналізувати, підходити, стежити й робили далекі військові марші з вправами.

Пластуни у здвиговому поході, 1914 р.

12 квітня 1912 р., першу пробу на ступінь “учасника” здали та прийняли Пластову присягу на вірність Богові та Україні близько 40 осіб, що вважається офіційною датою заснування Пласту.

Поширення Пласту поза Львовом

Протягом 1912 р. пластові гуртки поширились по всій Галичині. На початку 1914 р. пластові осередки існували у всіх великих містах Галичини. 12 лютого 1914 р. у Львові було скликано Пластовий З'їзд, на якому було створено Центральну Пластову Управу (ЦПУ), керівний орган Пласту. Основною працею для виховання молоді стала книга Тисовського “Пласт”. В цей час осередки організації поширились по всій Галичині, Закарпаттю та Буковині, і кількість пластунів становила близько 800 осіб.

Початок Першої Світової Війни – Пластуни вступають в лави УСС

За три роки діяльності відомості про Пласт як про військову патріотичну організацію поширились по всій Західній Україні, і з початком Першої Світової Війни більшість пластунів зголосилися воювати в лавах Січових Стрільців. Пластуни заняли становища старшин негайно (immediately): **Чмола** і **Франко**, співзасновники Пласту, і **Богдан Гнаевич**. або згодом (later): **Осип Яримович**, **Роман Сушко**, **Олена Степанівна** і **Михайло Мінчак**. Частина УСС під проводом сотників-пластунів відзначились у боях на горі Маківці та Лисоні.

Цікавий факт: Хто були авторами пластового гимну?

У кожному пластовому співанику зазначено, що авторами гимну є Олександр Тисовський (слова) та Ярослав Ярославенко (музика). Але є ще й третій автор!

Як вам вже відомо, Івана Франка син Петро був одним із співзасновників Пласту. Але в нього є ще один зв'язок з Пластом: Іван Франко є автором другого куплету пластового гимну. Ярославенко близько знав Франка і в 1913 р. виникла співпраця: Ярославенко написав музику до пісні “Пластовий марш” (відомий під назвою “Сонце по небу колує”) на слова Франка. З цієї пісні постав пластовий гимн: Ярославенко написав нову мелодію, а Тисовський перший куплет. На другий куплет використали частину Франкової поезії. Таким чином, Франко – третій автор нашого гимну.

Стрільці-пластуни й боротьба за Українську Державу

Під час Першої Світової Війни, стрільці були в складі австро-угорської армії. Хоча вони обороняли українські землі від наступу російської армії, вони далі охороняли територію Австро-Угорської Імперії – а не Українську Державу. Це змінилося з підготовкою та проведенням Листопадового Зриву, коли стрільці нарешті почали воювати заради *своїї* держави. Вони вступили в ряди Української Галицької Армії (УГА), і стрільці-пластуни увійшли в старшину УГА. Тепер вони боролися за ЗУНР, і незабаром за УНР. Найбільше відзначились:

Іван Чмола

- Військовий та педагогічний діяч у Галичині.
- До 1914 р. один з основоположників Пласту та стрілецького руху. Пластовий гурток Чмоли, поруч з гуртками Тисовського та Франка, став одним з трьох джерел зародження Пласту.
- З 1914 р. старшина Легіону УСС, згодом організатор і полковник Січових Стрільців у Києві, 1919 р. командант куреня, а потім коша Січових Стрільців.
- Після Першої Світової Війни один з найвизначніших керівників пластового руху в Галичині.
- У 1941 р. арештований більшовиками, страчений у Дрогобицькій в'язниці.

Петро Франко

- Український педагог, письменник, науковець-хімік. (Син Івана Франка.)
- До 1914 р. один з основоположників Пласту та стрілецького руху. За порадою І. Боберського запровадив стару козацьку назву – пластуни.
- Написав і видав друком підручник “Пластові ігри”, а пізніше, після війни, 1921 р., уклав і видав ряд брошур і книжок на пластову тематику.
- З 1914 р. старшина Легіону УСС. 1918-1920 рр. сотник і референт легунства у Начальній Команді УГА.
- По війні Франко обіймав посаду учителя гімназії, пізніше посаду декана факультету в інституті у Львові. Автор 36 зареєстрованих винаходів (registered inventions) в хімії.
- Депутат Верховної Ради УРСР 1-го скликання (з 1940 р.).
- Загинув від рук НКВД за нез'ясованих обставин в червні 1941 р.

Федір Черник

- Вихованець гуртка у Перемишлі, а згодом осередка Івана Чмоли.
- Закінчив Перемиську гімназію у 1913 р., студент права Львівського університету.
- З 1914 р. в лавах УСС, з червня 1916 р. командант сотні скорострільів Легіону УСС, хорунжий. Учасник багатьох боїв Першої Світової Війни. Відзначився у боях на горі Лисоні.
- У листопаді 1917 р. став одним з організаторів Галицько-буковинського куреня Січових Стрільців, що згодом став “Київським” корпусом Січових Стрільців.
- Загинув у протигетьманському повстанні Директорії у **бою під Мотовилівкою**.

Бій під Мотовилівкою — бій, що відбувся 18 листопада 1918 р. між військами Директорії УНР та Українською Державою гетьмана Скоропадського. Після перемоги у Мотовилівських лісах, війська Директорії розпочали наступ на Київ і зайняли його. У день заняття Києва Директорією, 14 грудня, Скоропадський зрікся своєї влади, поклавши кінець періоду влади Гетьманату.

Олена Степанівна

- Український історик, географ, громадська та військова діячка.
- У 1911 р. належала до таємного пластового гуртка Івана Чмоли.
- З 1914 р. в лавах УСС; як хорунжа УСС брала участь у боях на горі Маківці. У 1915-1917 рр. перебувала у російському полоні. Повернувшись до Львова, стала одним з організаторів Листопадового зриву. Пройшла бойовий шлях четаря (офіцера) УГА.
- Перша в світі жінка, офіційно зарахована на військову службу у званні офіцера.
- Після війни закінчила університетські студії у Відні із ступенем доктора філософії. Працювала у Львові викладачем гімназії сестер Василянок, де була засновником і опікуном пластового куреня.

Осип Яримович

- Командант сотні УСС. Відомий як наймолодший бойовий офіцер Першої Світової Війни.
- У 1911 р. належав до таємного пластового гуртка Івана Чмоли.
- З 1914 р. в лавах УСС; відбув усі карпатські походи й бої УСС. Прославився своєю відвагою у боях на Маківці.
- В осені 1915 р. став наймолодшим сотником УСС (йому було 18 літ). Тої осені дві сотні під його проводом брали участь у бою під Семиківцями. Ця битва стала важливим подвигом УСС.
- Поліг у бою під Конюхами 1 липня 1917 р.

Старшини УСС Зенон Носковський, Олена Степанів (пластунка), Іван Чмола (пластун), Осип Яримович (пластун) та Софія Галечко (пластунка) на горі Маківка.

Стрілецькі пісні

Стрільці вважали себе духовними спадкоємцями (spiritual heirs) традицій українського війська, зокрема запорізького козацтва. Тому у складі УСС була створена “Пресова Кватира УСС”. Із її статуту бачимо мету Пресової Кватири: “...піднести українську свідомість і честь”.

Існувало кілька відділів – історична хроніка, прикладне мистецтво, видавництво, музика і спів, які мали “представити докази чинної участі українського народу у війні перед судом історії”. Перед відділом музики і співу було поставлене завдання творити нові пісні та нові мелодії – було успішно зреалізовано народними і професійними поетами та композиторами. Серед членів Пресової Кватири – найбільш відомі постаті в історії стрілецької пісні: *Степан Чарнецький*, *Роман Купчинський (пластун)*, *Лев Ленкий (пластун)* і *Михайло Гайворонський (пластун)*.

Народженню стрілецьких пісень сприяли реальні події, факти, імена, випадки з життя стрільців, передаючи нащадкам “живі спогади про славне минуле стрілецтва, про бої, смерть та любов, про героїство й жертви, про веселі й сумні переживання товаришів зброї”.

Ой у лузі червона калина — гімн Січових Стрільців

(Слова: Степан Чарнецький, початок 1914 р., м.Львів)

Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Марширують наші добровольці у кривавий тан
Визволяти братів-українців з ворожих кайдан.
А ми наших братів-українців визволимо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Не хилися, червона калино, маєш білий цвіт.
Не журися, славна Україно, маєш вільний рід.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Гей, у полі ярої пшениці золотистий лан,
Розпочали стрільці українські з ворогами тан!
А ми тую ярую пшеницю ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Як пові буйнесенький вітер з широких степів,
Та й прославить по всій Україні січових стрільців.
А ми тую стрілецькую славу збережемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Хоча ця пісня була написана перед тим, що Чарнецький став членом Пресової Кватири, обов’язково її включити! “Ой у лузі червона калина” – найвідоміша пісня Чарнецького, текст якої він написав на початку 1914 р. коли був режисером (director) львівського театру. Він включив пісню у Василя Пачовського виставі “Сонце руйни”, яку з успіхом показали в різних містах Галичини. Пісню полюбили і визнали за свою на окружному з’їзді Січових Стрільців у червні 1914 р. Пісня відразу увійшла в численні співанки, стала народною.

Під час Першої світової війни ця пісня стала народною, відомою всьому світові. Для радянського режиму “Ой у лузі червона калина” була небезпечнішою навіть від пам’яті про Січових Стрільців.

Ой видно село

(Слова і музика: Левко Лепкий, кінець 1915 - початок 1916 рр., с.Тудинка, Тернопільська обл.)

Ой видно село, широке село під горою,
Ой там їдуть стрільці, січовії стрільці до бою.
Іде, іде військо крізь широке поле,
Хлопці-ж бо то хлопці, як соколи.

Ха-ха, ха-ха, ха-ха, ха-ха-ха-гей!
Дівчино, рибчино, чорнобривко моя,
Вийди, вийди, вийди, вийди чим боржій до вікна!
Хлопці-ж бо то хлопці як соколи.

Ой видно село, широке село під горою,
Ой там ідуть стрільці, січовії стрільці до бою.
Попереду ідуть старші отамани,
Хто охоту має, най йде з нами.

Ха-ха, ха-ха, ха-ха, ха-ха-ха-гей!
Дівчино, рибчино, чорнобривко моя,
Вийди, вийди, вийди, вийди чим боржій до вікна!
Хто охоту має, най йде з нами.

Ой видно село, широке село під горою,
Ой там їдуть стрільці, січовії стрільці до бою.
А хто піде з нами, буде славу мати,
Йдем за Україну воювати.

Ха-ха, ха-ха, ха-ха, ха-ха-ха-гей!
Дівчино, рибчино, чорнобривко моя,
Вийди, вийди, вийди, вийди чим боржій до вікна!
Йдем за Україну воювати.

Лепкого пісня “Ой видно село” швидко стала народною, і по сьогоднішній день її можна почути у виконанні багатьох відомих українських співаків. Лепкий часто співпрацював зі своїм братом, Богданом, який також був членом Пресової Кватири. Їх найвідоміша пісня – “Журавлі” (відома також під назвою “Чуєш, брате мій”).

Журавлі

(Слова: Богдан Лепкий; Музика: Левко Лепкий, Поезія написана у 1910 р., музика 1915 р.)

Чуєш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі у вирій.

Кличуть “Кру-кру-кру,
В чужині умру,
Заки море перелечу,
Крилонька зітру”. (2)

Мерехтить в очах
Безконечний шлях,
Гине, гине в сірій мряці
Слід по журавлях.

Кличуть “Кру-кру-кру,
В чужині умру,
Заки море перелечу,
Крилонька зітру”. (2)

Пісня, за визначенням автора, виконувала функцію похоронної пісні. Вже 1915 р. Богдан Лепкий видав збірку творів, присвячених стрільцям, де вміщено текст і мелодію пісні “Журавлі”, а під піснею малюнок з убитим стрільцем.

Заквітчали дівчатонька

(Слова і музика: Роман Купчинський)

Заквітчали дівчатонька
Стрільцєви могилу –
Замість мали завітчати
Стрїлецькую милу.

Невисокий хрест з берези
Заплели віночком –
Замість мали заплїтати
Косу барвіночком.

І пісочком висипали
Стежечку довкола –
Замість мали постелити
Рушник до престола.

Схилилися двї берези
Налїво й направо,
А на вітях вітер грає
Про стрїлецьку славу.

Ця сумна пісня присвячена пам'яті підхорунжого УСС Василя Мальованого, вбитого у бою за гору Лисоня. Як і “Журавлі”, ця пісня, за визначенням автора, виконувала функцію похоронної пісні.

Їхав стрїлець на війноньку

(Слова: Члени Пресової Кватири УСС; Музика: Михайло Гайворонський, Грудень 1915 р., с. Гуднаки, Тернопільська обл.)

Їхав стрїлець на війноньку,
Прощав свою дівчиноньку:
– Прощай, дівчино, прощай єдина,
Я йду в чужу сторононьку.

Подай хустину, дівчино,
Бо, може, в полі загину,
Прикриють очі темної ночі,
Як ляжу сам у могилу.

А злії люде насилу
Взяли нещасну дівчину,
А в чистім полі гнеться тополя
Та на стрїлецьку могилу.

Купчинський описав історію появи пісні у грудні 1916 р.: слова йому допомагали складати Гайворонський, Лепкий, та інші, а остаточну форму строф (stanzas) підібрав до мелодії, яку незадовго перед тим Гайворонський наспївав.

Не смїє бути в нас страху — також пластунська пісня, гімн “Ордену Залїзної Остроги”

(Слова і музика: Роман Купчинський, Сїчень-лютий 1917 р., Вишкіл УСС, с. Розвадів, Львівська обл.)

Не смїє бути в нас страху,
Нї жадної тривоги,
Бо ми є лицарї грізнї
Залїзної Остроги.

Не страшать нас і цїсарїв
Високї пороги,
Бо ми є лицарї грізнї
Залїзної Остроги.

А до дївочих нїжних серць
Ми знаєм всї дороги,
Бо ми є лицарї грізнї
Залїзної Остроги.

Не святкуватиме нїхто
Над нами перемоги,
Бо ми є лицарї грізнї
Залїзної Остроги.

Наприкінці 1916 р. у Вишколї УСС, молодї старшини **Вишколу** і **Коша УСС**⁵ зорганїзувались у гурт під назвою “Лицарї Залїзної Остроги” (ЛЗО). Ініціатором був Левко Лепкий. Купчинський

⁵ **Вишкіл УСС** — формація, якої головним завданням було військове навчання (military training) новобранців (new recruits) та стрїльців, які поверталися до Легїону після одужання від хвороб і поранень. **Кїш УСС** — запасова частина

написав “Не сміє бути в нас страху” для зібрань товариства. У травні 1927 р. був оформлений 15 курінь УСП “Орден Залізної Остроги”. Курінь ставив собі завданням плекати традиції ЛЗО, обрали пісню “Не сміє бути в нас страху” своїм гімном.

Всі вищезгадані пісні по сьогоднішній день знаходяться в пластових співаниках. Це не диво – сильний зв’язок між УСС та Пластом продовжився після війни, в тому числі коли найшов час готувати перший пластовий співаник.

- Першим друкованим широко поширеним (widely distributed) став “Пластовий співаник”, видрукований у пластовому видавництві “Ватра” в Ужгороді на Закарпатті у 1928 р.
- Серед інших, працювали над співаником Лепкий і Купчинський.
- В співанику включили кілька стрілецьких пісень (нпр. “Ой у лузі червона калина”, “Журавлі”), а також інші пісні Лепкого і Купчинського (нпр. “Ми йдемо вперед, над нами віє”, “Місячна ніч в таборі”).

На закінчення ...

Доля УСС і Пласту

- Остаточо (finally) УГА вийшла з поля боїв у квітні 1920 р. коли дві колишні галицькі бригади в Армії УНР потрапили в польський полон. Поляки звільнили підстаршин і вояків, а старшин інтернували в таборі полонених (prisoner-of-war camp) у Тухолі (в північній Польщі). Такий був кінець УГА і таким чином стрілецьких частин.
- В липні 1920 р. ЗОУНР (ЗУНР у складі УНР) була окупована й анексована Польщею, Королівством Румунія і Чехословацькою Республікою.
- Серед усіх окупованих територіях, Пласту дозволили існувати тільки в Галичині та Волині, але з цензурою (censorship) пластових підручників та під наглядом (under the supervision) польської поліції.
- На території, окупованій більшовиками Пласт був заборонений відразу.

Тепер ви мабуть краще розумієте чому неможливо відділити історію Пласту від історії УСС. Історія стрільців і Листопадового Зриву – це *наша пластова історія*. І гадаємо, що серед учасників цьогорічної Орликіяди, не мало з вас є нащадки пластунів-стрільців. Розгляньте власну родинну історію та історію вашої станиці!

Матеріали підготувала пл. сен. Ліда Рижій, Орл

ВИМОГА ДО МИСТЕЦЬКИХ ВИСТУПІВ:

Цього року вимагаємо включення стрілецької пісні в мистецькому виступі.

Обов’язково вибрати пісню *з поза матеріалів*.

(Можна включати пісні з матеріалів *в додатку* до іншої стрілецької пісні.)

Список стрілецьких пісень знаходиться на сайті “Українські пісні”:

<http://www.pisni.org.ua/songlist/strilecki-1.html>

створена на початку 1915 р. для поповнення особового складу Легіону УСС. Основними завданнями, були набір добровольців (recruiting) та опіка поранених, хворих і скалічених стрільців та старшин.

Додаток 3: 29 квітня 1918 р. – День Українського Моря

29 квітня 1918 р. відбулася надзвичайно важлива подія в історії українських військово-морських сил: Командувач Чорноморського флоту, контр-адмірал Михайло Саблін офіційно оголосив весь Чорноморський флот флотом УНР і наказав командам урочисто підняти українські прапори. Рішення підтримала й виконала абсолютна більшість кораблів.

Успіх полягав в тому, що більшість моряків – включаючи командирів – були українцями, незважаючи на факт, що із кінця 18 ст. Північне Причорномор'я перебувало в складі Російської імперії.

- Чорноморський флот базувався у портах на території України, і від самого початку, моряки-українці склали більшість його особового складу.
- До початку Першої Світової Війни, дослідники вважають, що три чверті моряків Чорноморського флоту були вихідцями з України.
- Уже в березні 1917 р. у Севастополі виникла Українська Чорноморська громада.

Підняття українського прапора на флоті в Севастополі 29 квітня 1918 р. Художник Л. Перфецький

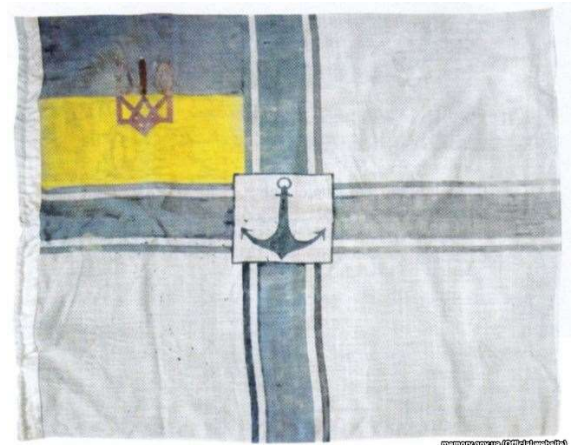
Напередодні

- 12 липня 1917 р. есминець (destroyer) “Завидний” став першим кораблем, над яким піднято синьо-жовтий прапор.
- 12 листопада 1917 р. у зв'язку з проголошенням III Універсалу УНР, багато кораблів підняли українські прапори, а в Севастополі відбувся парад за участю військових.
- У грудні 1917 р. більшовикам вдалося захопити владу на Чорноморському флоті. Задля закріплення свого режиму вони вдалися до масового терору.
 - За різними оцінками, тільки 23-24 лютого 1918 р. в Севастополі були вбиті 600 осіб – морських та сухопутних офіцерів, членів їхніх родин, жителів міста.
- У квітні 1918 р. вояки Кримської групи Армії УНР звільнили Крим від більшовиків.

29 квітня 1918 р.

- Від самого ранку 29 квітня 1918 р. на лінкорі (battleship) “Воля” тривали збори Чорноморського флоту. Більшість представників зрештою погодилася на підняття українських прапорів.
- По обіді адмірал Саблін віддав історичний наказ про перехід флоту під юрисдикцію УНР і велів організувати урочисте підняття синьо-жовтих прапорів. По радіо оголосили:

“Усі кораблі, портове майно (port property) і укріплення (fortifications), які знаходяться на узбережжі (coast), є власністю Української Народної Республіки. Тому скрізь, де треба, наказую підняти український прапор”.

Реконструкція прапора морського міністра Української Держави 1918 р.

- Кораблі Чорноморського флоту перейшли під юрисдикцію УНР. Командувач надіслав телеграму до Києва про перехід Чорноморського флоту під юрисдикцію УНР:
“Сього числа Севастопольська фортеця і флот, що знаходиться у Севастополі, підняли українські прапори. В командування вступив контр-адмірал Саблін”.
- Команди, які перебували під впливом більшовиків, поспішно евакуювали свої кораблі із Севастополя до Новоросійська.

День 29 квітня став справжнім тріумфом національної волі, ставши Днем українського моря.

Але тріумф тривав недовго.

- На переговорах севастопольської делегації і німецького командування, що почалися наступного дня, німці погодилися передати флот під контроль Києва тільки після закінчення війни.
- У цих умовах приблизно половина екіпажів (crews) спустила українські прапори і протягом двох днів відвела свої кораблі до Новоросійська.
- Наприкінці Першої Світової Війни німці, як і обіцяли, почали передавати севастопольський флот Україні, та ось тільки скористатися ним вона вже не встигла.